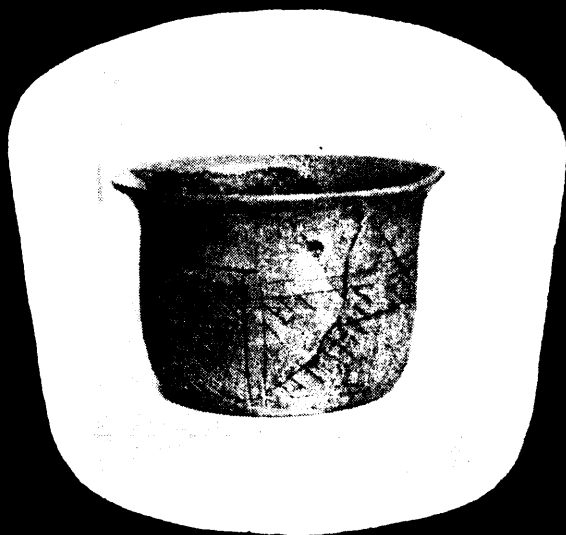

MÚZEUMI LEVELEK

DAMJANICH MÚZEUM, SZOLNOK, 1965

MŰZEUMI LEVELEK

SZERKESZTI: KAPOSVÁRI GYULA

7—8.

Jelen számunkban a Tiszai II. vízlépcső régészeti kutatásának 1964-ik évi munkáiról — legjelentősebb munkánkról — közlünk részletesebb beszámolót.

A címlapon: Aranyozották a kiskörei avar temetőből.

A címlap közepén: Újkőkori edény a kiskörei ásatásból.

Nemes Tanács csak hosszú harc után érte el azt, hogy a „Nagyságos Esperes Úr megengedte azt, hogy minden ember míg a sáska bé nem csap és búzáinkban kárt nem téssen minden Ünnepeken és Vasárnapi napokon post Divina az mezei munka folyhat, de szőlő és más egyéb munka nem szabad”.

És amikor éjt napot egybeszabva sikerült megmenteni a menthetőt, a megfáradt, elcsigázott emberek ajkán imádság és hálaének támadt, azért, hogy az aki rájuk küldte a csapást „elvette” róluk.

Szabó László

A NAGYKUN NÉP ÉLETMÓDJA A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN

A mongol-tatárok elől menekült hontalan kun népet IV. Béla király befogadta országunkba s a tatárjárás után a Duna—Tisza közén, a Maros, Temes, Kőrös folyók tájékára telepítette le. A mai Nagykunság helyén a tatárjárás előtt fennállott rövidéletű kemeji ispánság területére a XIII. század végén települtek le a kolbászszéki kunok. Ezek nem válogathattak a helyben, hova települjenek. Azt a lakatlan területet kellett megszállniok, amelyet számukra kijelöltek.

Az a földterület a mai Nagykunságon, amelyet a kunok megszálltak, többnyire lakatlan, gazdaságilag csekély értékű, vízjárta, mocsaras legelőterület volt. Tavasszal a Tisza, Hortobágy és Berettyó árvizei borították el a földek nagy részét, amelyből csak imitt-amott emelkedtek ki a szigetek, szárazulatok. Egyébként náddal, sással, gyékénnyel felvert rétság volt az egész táj.

Ezen a földön megélni csak olyan nép tudott, amely a mostoha természeti viszonyok és a nehéz megélhetési lehetőségek mellett szívósan ragaszkodva az ősi nomád étellel járó szabadságához, a környezetnek megfelelő sajátos életmódot alakított ki magának.

A középkori oklevelek földművelő (rurális) kunokat emlegetnek, de ezt nem szabad szószerint érteni. Ez a meghatározás nem a foglalkozást, mint életformát jelentette, hanem csak bizonyos osztálytagozódás megjelölésére szolgált. Valójában a kunok nem is voltak földművesek. Törtek ugyan fel földeket helyel-közzel a hatasabb részeken, de ezeken a

szántóföldeken csak annyit termeltek, amennyi saját szükségletüket szűkösen fedezte. A hatalmas rétségeken, legelőkön jószágokat legeltettek, ez volt a főfoglalkozásuk. Emellett alig volt számbavehető a földművelés, amelyet csak az egészen jóminőségű, víz nem járta televény földeken folytattak, aránylag kis területen. Szállásföldjüket közös birtokként használták, amelyből évről évre felfogott mindenki annyit, amennyit meg tudott művelni kezdetleges munkaeszközeivel.

Kevés gabonán kívül inkább csak kölest termeltek, amelyből szükség esetén kenyeret is készítettek, de kölesből készült a kunok erjesztett itala, a boza is.

A megtermelt és lóval kinyomtatott gabonát földalatti vermekben raktározták el. A verem körte alakú falát belülről előbb kiegészítették, aljára száraz szalmát hintettek, s a színültig megtöltött vermet lehetőleg légmentesen lefedték.

Ez volt az egyetlen módja a raktározásnak, mert a nádfedeles házak könnyen leégtek, de az életet jelentő gabona sértetlen maradt. A törökvilágban sokszor az egész falu elmenekült, s ha később visszatértek, felkeresték az eldugott vermeket, melyben a gabona még évek múltán is alkalmas volt táplálkozásra.

A földművelésnél sokkal nagyobb jelentősége volt az állattenyésztésnek, amely a vidék földrajzi körülményeivel egyeztethető össze. A kunok már betelepedésükkor jószág tartó nomádok voltak éppen úgy, mint a honfoglaló magyarok is három évszázaddal előbb. Legnagyobb mértékben a szarvasmarhát tenyésztették. Ez után következett a juh, majd pedig a ló és csekély számban a disznó.

Állattenyésztésük sajátos módja a szilaj állattartás volt, amely legtovább a Nagykusán maradt fent. A szilajpásztorokodás fentmaradásában nagy része volt a török uralomnak. A török uralom alatt sok kis falu elpusztult, s ezek népe egy nagyobb helyre összeverődve telepedett le. Ezekből alakult ki a törökvilágot átvészelt 6 nagykun város, „Hatkuság”: Karcag, Kisújszállás, Túrkeve, Kunhegyes, Kunmadaras és Kunszentmárton. Az elpusztult falvak pusztán maradt határát ezek vették birtokukba és legelőnek használták.

Gabonát termelni nagyobb mértékben nem is lett volna érdemes; a felesleg értékesítésére alig lett volna mód. Járható utak alig voltak s a Berettyó árvizei évről évre elárasztották a földek nagy részét, úgy, hogy néha csak hajón lehetett közlekedni.

Ezek az áradások azonban annál inkább kedveztek a szilaj jószágok tenyésztésének. A kunok nem is panaszkodtak soha az árvizek miatt, amelyből csak hasznuk származott, különösen az elég gyakran beköszöntő aszályos esztendőkből. Az egyik régi feljegyzés szerint a keviék a víznek megtartásáért könyörögnek „mivel a víz mingyárt elmegyén,

sok helyen alig vagyon térdig való víz, és ha ez a kevés árvíz sem lett volna, semmit nem lehetett volna kaszálni, és barmaink most is egyedül ott élhetnek, ahol a víz a földeket megfuttotta.”

Hogy milyen is volt az a szilaj, vagy rideg állattartás, erre nézve Györffy István „Szilaj pásztorok” című munkájából kapunk leghívebb tájékoztatást.

...Ahol máma a zöld akácok között apró tanyák fehérlenek, ott hajdan a kövérfüvű legelő mezőkön címeres szarvú, fehér marhák rázták a kolompot. Ahol a legelő a szárazabb szikesbe csapott át, apró tippanos fűvét a juhnyájak beretválták. Ahol a lábnyom, vagy szekérút a haragoszöld rétbé vezett, ott a konda bányászott. Ha a nyári forráság leperzselt a legelőt, bevették a jószágot a rétbé, ahol még mindig talált harapi, valót.

...A szilaj ménes, gulya, konda szünes-szüntelen kinn legelt, télére sem verték szét. Ezt a vad nyáját terelni nem lehetett. Ott verték állást, ahol az éjszaka rájuk szakadt. A pásztorok állandó kunyhót nem is építettek, legfeljebb este, valami kis enyhelyet rögtönöztek, ezt is csak télen, egyébként a szabad ég alatt tartózkodtak...

Télen a szilajmarha a rét avar fűvével élt. A sás, gyékény, sőt az apró nád is jó tápláléka volt. Ha az erek, fokok, derekak befagytak, bevették a marhát a jég hátán a nyáron megközelíthetetlen szigetekre, s hetekig élhettek egy-egy szigeten. A szilaj, vagy rideg jószág még a hó alól is kikaparta ételmét, de a hosszú tél alatt sokszor annyira lesoványodott, hogy szinte a csontja is zörgött és a hideg ellen tenyérszerű hosszú rabszört eresztett. A telelő szilaj marhák úgy néztek ki, mint a rég letűnt idők őszállatai.

A szarvasmarhát elsősorban húsáért, bőréért tenyésztették, s csak másodsorban jött számításba tejhozama és teherhordásra való alkalmassága. Ezzel szemben a lovat, mint a nomád pásztorélet nélkülözhetetlen háziállatát, nagyobb gonddal és kímélettel tartották. Az úttalan utakon lóháton közlekedtek s a gazdasági munkákra, teherhordásra, nyomtatásra a lovat használták. Volt ugyan szilaj ménes is, ez azonban inkább csak a még nyereg alá nem tört lovakból állott. A ridegtartás edzette meg a mai lovaknál kisebb termetű ősi magyar fajta lovat, mely az éhség és fáradság tűrését még az ázsiai pusztákról ideszármazott őseitől örökölte. — Egyébként a kunok a lóhúst sem vetették meg, a gyenge csikóhúst meg különösen kedvelték.

Főeledelük általában a hús volt s emellett a tej és a belőle készített termékek. E tekintetben legfontosabb háziállatuk a juh, amely nemcsak tejet adott, hanem húst és ruhaanyagot is. Kizárólag a hosszú szőrű, pödrött egyenes szarvú fehér, vagy fekete magyar juhot tenyésztették. Ennek a ma már csaknem teljesen kipusztult ősi magyar fajtá-

nak hosszú, fürtös bundájából készült a téli időben nélkülözhetetlen hátibőr és suba.

A juh húsa, mint általában mindenütt a keleti népeknél, valóságos nemzeti eledele volt a kunoknak. Különbözik a Nagykunságon még ma is alig képzelhető el társas vacsora, lakodalom, vagy egyéb ünnepi alkalom a hagyományos „juhtest” nélkül. (A túrkevei módra készített juhparikás, melynek sajátos ízet a megperzselt fej és lábak belefőzése adja meg, az egész juhhúst szerető Nagykunságon egyedülálló különlegesség és feltehetően ősi hagyomány.)

Bár a hús képezte az állattenyésztő kunok fő táplálékát, táplálkozásuk mégsem volt egyoldalú. A vadvizek birodalma, a rétség terített asztal volt számukra a maga állat- és növényvilágával. A Berettyó áradásával táplált tavak, erek tömegtelen halállománya, a vízi madarak milliói, a mocsarak, lápok ma már csak hírből ismert állatai: a csikók, rákok, teknősbékák, mint ínycsikledelek tették változatosabbá a kunok táplálkozását. Mindezt a kincset, amit a rét ingyen adott, a rétes emberek, vagy pákászok gyűjtötték össze.

A pákász a gyűjtőgető életforma utolsó képviselője volt. Ennek mását seholsem találjuk a környező népeknél. — Már kora tavasszal hajószámra hozták haza a vízi madarak tojásait. Egész éven át halásztak, vadásztak, összefogdosták az apró vadlibát, vadkacsát, hattyúfiókat és más egyéb, vidékünkön ma már teljesen ismeretlen madarat. Télen a lápi kutatók hordószámra merték a csikót, amelyet gyakran, mint a papok és az úri nép által különösen nagyrabecsült bójti eledel, dézsma, vagy csereérték gyanánt került távoli vidékek városi népének asztalára.

De a nádasok mocsárvilága ezeken kívül is sokféle eledelt nyújtott a szegény emberek számára. A Berettyóban bőven termelt a tüskés sulyom, melynek fehér béle megfőzve olyan volt, mint a gesztenye. Lisztjéből még kenyeret is sütöttek. Hasonló ízű volt a gyékénybendő, vagy bengeyele, a pásztorok kedvenc csemegéje. Ezt parázsban sütötték meg. Aszályos esztendőekben inségeledélül is szolgált. A harmatkását a víz színéről hajnalban szedték csónakról, s úgy főzték meg, mint a köleskását.

A rét leghasznosabb növénye a nád volt, mely néhol 2—3 ölesre megnőtt, s hüvelyknyi vastagságot is elért. Ezzel fedték a házat, sőt sokszor a fal is nádból készült, mert az árvíz nem mosta el; a tapasztás leázott róla, de a víz elvonulása után könnyen újra tapasztották. A pásztorok meg kizárólag nádból készítették kontyos kunyhóikat és a jószágok számára a szélvédő szárnyékokat. Mint tüzelőanyag annyira általános volt a nád, akárcsak a szalma még a közelmúltban is ezen a vidéken.

A házakat úgy építették, hogy az egymástól elég sűrűn, 1—1,5 méterre levert magas cölöpökre nádat, vagy vesszőt fontak, és azt sárral

betapasztották. Szilárd, időálló anyagból, kőből, vagy téglából legfeljebb csak a templomot építették, de még a templomnak is sok helyen nád, vagy vesszőfonatú fala lehetett. Így érthető meg, hogy a legutolsó tatárulás után 1699-ben megejtett hivatalos bejáráskor például Póhamarán még a templom helyét sem találták meg. Kabán pedig még fundamentuma sem maradt a templomnak. Ezeknek falai is éghető anyagból lehetnek és a föld poráig leégtek. Kevi kőtemplomának romjai megmaradtak ugyan, de a falu teljesen elpusztult.

A XVII. század utolsó két évtizede szomorú időket hozott a Nagykunságra. A közel 150 éves török uralom utolsó éveit elkövetkeztek. Ez azonban nem a felszabadulást, hanem a végpusztulást hozta magával. A Nagykunság végromlása 1683-ban kezdődött, amikor a török nagyvezír Bécs ostromára indult és hadseregéhez rendelte Murád Giráj krimi tatár kán csapatát. A tatárok ezen a vidéken vonultak keresztül Bécs alá és onnan visszajövet ismét itt pusztítottak. Ebben a két tatárjárásban pusztult el a legtöbb falu: Póhamara, Kaba, Csorba, Ecseg, Marjalaka, Ködszállás, Bánhalom stb., melyeknek nevét ma már csak egyes határrészek őrzik. A török birodalom bomlásakor megindított felszabadító hadjárat évei alatt a lakosság megpróbáltatása a végsőkig fokozódott. Az utolsó csapást az 1693. évi harmadik „tatárjárás” mérte a Nagykunságra. Az utána 1699-ben megejtett osztrák császári összeírás szerint az egész Nagykunság Karcag kivételével majdnem teljesen lakatlan. Szétszéledt lakói közül néhányan itt is, ott is megkísérelték a visszatelepülést, de tartósabb megtelepülésről még hosszú ideig szó sem lehetett.

Mint a „Nagykunsági Krónika” szerzője írja: „1705-ben a kun földön emberek hiányában megszűnik az emberi történet. A természet, az örök történelmi tényező átveszi a csendes birodalmat, begyepesíti a romokat, fehéríti a csontokat, kövér fűvet támaszt a vérrel itatott földön.”

Így jutott el a Nagykunság négyszáz éves fennállása után történelme legszomorúbb szakaszának végére.

Győrffy Lajos